

Çin-İsrail İlişkilerinde Üçüncü Tarafların Etkisi

İbrahim UZGUR*

Geliş Tarihi: 26/03/2020

Kabul Tarihi: 09/05/2020

Atf: UZGUR, İbrahim, “Çin-İsrail İlişkilerinde Üçüncü Tarafların Etkisi”, Ortadoğu Etütleri, 12-1 (2020): 171-195

Öz: Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Başkanı Xi Jinping’in 2013 yılında Kazakistan’a yaptığı ziyarette duyurduğu Kuşak ve Yol girişimi Çin dış politikasının merkezine oturmuş durumdadır. İsrail ise Kuşak ve Yol girişimi için Mısır’a alternatif oluşturacak şekilde Kızıldeniz’i Akdeniz’e bağlayan merkez ülke konumundadır. Günümüzde bu proje kapsamında Çin’in İsrail’de birçok altyapı inşaatları ve ortak olma ya da satın alma yoluyla sahip olduğu firmalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra son dönemlerde Doğu Akdeniz’de keşfedilen doğal gaz rezervleri ile Çin’in Orta Doğu’daki enerji ithalatını çeşitlendirmesi açısından da İsrail, Çin için ayrı bir öneme sahiptir. Ancak daha da önemlisi, İsrail’in ileri teknolojiye sahip olmasıdır. Çin, ekonomik gelişimini teknoloji ile desteklemenin yanı sıra askeri teknolojisini geliştirmek istemektedir. İsrail açısından ise yükselen güç Çin ile iyi ilişkiler geliştirmek hem ekonomik anlamda hem de politik anlamda İsrail’in Batı’ya olan bağımlılığını azaltması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu sebeplerden dolayı, Çin-İsrail ilişkileri geçmişte hiç olmadığı kadar iyi konumdadır. Çin-İsrail ilişkilerinin bu durumu, İsrail’in Orta Doğu’da hamisi konumundaki ABD’yi rahatsız etmekte olmalı ki, ABD geçmişte de olduğu gibi günümüzde de Kuşak ve Yol girişimi kapsamında Çin’in İsrail’de yürüttüğü projelere itirazları tekrar iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğinin sorgulanmasına sebep oldu. Bu çalışmada iki ülkenin kuruldukları tarihten itibaren ABD ve Arap ülkelerinin Çin-İsrail ilişkilerindeki olumsuz etkileri tarihsel bir perspektiften ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çin, İsrail, ABD, Arap Ülkeleri, Kuşak ve Yol Girişimi

* YL Öğrencisi, Shanghai University, PRC, ibrahimuzgur@outlook.com, ORCID: 0000-0003-2743-109X

The Effect of Third Parties in China-Israeli Relations

İbrahim UZGUR*

Received: 03/26/2020

Accepted: 05/09/2020

Citation: UZGUR, İbrahim, “The Effect of Third Parties in China-Israeli Relations”, Middle Eastern Studies, 12-1 (2020): 171-195

Abstract: The Belt and Road Initiative announced by Xi Jinping during his visit to Kazakhstan in 2013 is at the heart of China’s foreign policy. Israel, on the other hand, is the central country connecting the Red Sea to the Mediterranean, creating an alternative to Egypt for the Belt and Road Initiative. Today, within the scope of this project, China has undertaken many infrastructure and superstructure projects alongside with purchasing and partnering with some companies in Israel. Furthermore, Israel has another importance for China in terms of diversifying energy imports in the Middle East with the natural gas reserves discovered in the Eastern Mediterranean recently. However, more importantly, Israel has advanced technology. In addition to supporting its economic development with technology, China wants to improve its military technology. For Israel, the rising power of China has great importance for developing good relations with China, both economically and politically, in terms of reducing Israel’s dependence on the West. For these reasons, China-Israel relations are better off than ever before. China and Israel’s good relations have disturbed the US, which is the protecting power of Israel in the Middle East. As in the past, the US objections to the projects carried out by China in Israel within the scope of the Belt and Road, again give rise to the future of the relations between the two countries being questioned. In this study, the negative effects of the USA and Arab countries on Chinese-Israeli relations since the two countries were established will be analyzed from a historical perspective.

Keywords: China, Israel, The US, Arab Countries, Belt and Road Initiatives

* Master Student, Shanghai University, PRC, ibrahimuzgur@outlook.com, ORCID: 0000-0003-2743-109X

تأثير الأطراف الثالثة في العلاقات الصينية الإسرائيلية

إبراهيم أوزغور*

تاريخ القبول: 2020/26/03

تاريخ الاستلام: 2020/09/05

للاقتباس: إبراهيم أوزغور، «تأثير الأطراف الثالثة في العلاقات الصينية الإسرائيلية»، دراسات الشرق الأوسط، 195-171 (2020) 1-12

الملخص

مبادرة الحزام والطريق التي أعلنها رئيس جمهورية الصين الشعبية شي جين بينغ خلال زيارته لكازاخستان في عام 2013 أصبحت محورياً للسياسة الخارجية للصين. أما إسرائيل فهي تُعد الدولة المركزية التي تربط البحر الأحمر بالبحر الأبيض المتوسط بدلاً عن مصر من أجل مبادرة الحزام والطريق. وفي إطار هذا المشروع هناك العديد من منشآت البنية التحتية الصينية في إسرائيل إضافة إلى شراء الصين عدداً من المصانع الإسرائيلية أو الدخول في شراكات معها. بالإضافة إلى ذلك تتمتع إسرائيل بأهمية خاصة بالنسبة للصين من حيث تنوع واردات الطاقة في الشرق الأوسط من خلال احتياطي الغاز الطبيعي المكتشفة في الفترة الأخيرة في شرق البحر المتوسط. ولكن الأهم من ذلك هو أن إسرائيل لديها تكنولوجيا متقدمة. فإضافة لرغبة الصين في دعم تطورها الاقتصادي بالتكنولوجيا هي تحاول أيضاً تطوير التكنولوجيا العسكرية لديها. وفي ناحية مقابلة الصين التي تعتبر قوة اقتصادية هائلة ومتصاعدة تتمتع بأهمية كبيرة لإسرائيل، وتعزيز العلاقات مع الصين سيساهم في تقليص اعتماد إسرائيل على الغرب اقتصادياً وسياسياً. ولهذه الأسباب تعد العلاقات الصينية الإسرائيلية في الفترة الحالية أفضل من أي وقت مضى. من الطبيعي أن تنزعج الولايات المتحدة الأمريكية التي تعتبر القوة الحامية والحاضنة لإسرائيل في منطقة الشرق الأوسط من العلاقات المتطورة لإسرائيل مع الصين، وكما كان يحدث في الماضي تواصلت الولايات المتحدة اليوم أيضاً الاعتراض على المشاريع التي تنفذها الصين في إسرائيل في إطار مبادرة الحزام والطريق، وهذا يؤثر تساؤلات حول مستقبل العلاقات بين البلدين. هذه الدراسة تسعى لتناول الآثار السلبية للولايات المتحدة الأمريكية والدول العربية على العلاقات الصينية الإسرائيلية منذ تأسيس البلدين وذلك من منظور تاريخي.

الكلمات المفتاحية: الصين، إسرائيل، الولايات المتحدة الأمريكية، الدول العربية، مبادرة الحزام والطريق

* طالب ماجستير سنة أولى، جامعة شنگهاي - جمهورية الصين الشعبية، ibrahimuzgur@outlook.com
ORCID: 0000-0003-2743-109X

Giriş

ÇHC ve İsrail'in kurulmaları sonrası geçen 70 yıl sürecindeki ilişkileri uluslararası konjonktürün de etkisiyle inişli-çıkışlı bir seyir izledi. Bir taraftan Arap-İsrail savaşları, Bandung Konferansı, Süveyş Krizi gibi gelişmeler Çin-İsrail ilişkilerini olumsuz etkiledi. Diğer yandan Mısır-İsrail barış antlaşması, Madrid Konferansı, Çin'in iç politikada aldığı dışa açılma kararı ve dış politikada benimsemiş olduğu ideolojik tutumundan vazgeçmesi gibi gelişmeler ikili ilişkileri olumlu etkilemiştir.

Çin-İsrail ilişkilerinde ana belirleyici unsurları inceleyecek olursak, en büyük belirleyici, üçüncü tarafların iki ülke arasındaki ilişkilere müdahalesi olarak karşımıza çıkar. Çin'in Orta Doğu'da yaklaşık 40 yıl boyunca ağırlıklı olarak Arap yanlısı bir politika izlemesi ve Arap ülkelerinin İsrail'e yönelik düşmanca tavırları, Çin-İsrail ile ilişkilerini olumsuz etkiledi. İsrail açısından ise, Amerika'nın İsrail üzerinde kurduğu baskı Çin-İsrail ilişkileri üzerindeki bir başka önemli belirleyicidir.

Çin-İsrail ilişkilerindeki diğer belirleyici ise İsrail'in sahip olduğu ileri teknolojidir. Çin'in ilk önce askeri, daha sonra tarım ve diğer alanlarda ihtiyaç duyduğu modern teknolojiye İsrail vasıtasıyla erişebilecek olması ilişkileri etkileyen bir diğer önemli unsurdur. Ayrıca, Xi Jinping'in 2013 yılında başlattığı Kuşak ve Yol girişimine İsrail'in katılımı ve İsrail'in Kuşak ve Yol girişiminde Kızıldeniz'i, Avrupa'ya bağlayan bir stratejik geçiş güzergâhı üzerinde yer alması Çin-İsrail ilişkilerinde diğer önemli bir etken olarak karşımıza çıkar. Toparlayacak olursak, Çin-İsrail ilişkilerinde dört ana belirleyiciden bahsedebiliriz: İsrail'in Amerika ile yakın ilişkileri, Çin'in Arap dünyası ile yakın ilişkileri, İsrail'in ileri teknolojisi ve son olarak İsrail'in Kuşak ve Yol girişiminde merkezi bir konumda olması.

1949-55 yılları arasında Çin-İsrail ilişkilerinin İsrail'in Çin ile resmi ilişki kurma çabaları Pekin'in Bandung konferansına katılması ile sonuçsuz kaldı. 1956'da Mısır'ın Süveyş kanalını millileştirme politikası sonucu İsrail Batılı ülkelerin desteğini alarak Mısır'a savaş açtı. Bu savaş sebebiyle Çin'in, İsrail'i emperyalizmin Orta Doğu'daki aracı olarak nitelendirmesine ve resmi ilişki kurulması çabalarının yaklaşık kırk yıl kadar dondurulmasına sebep oldu. İki ülke arasındaki bu uzaklaşma, 1979'daki Çin-Vietnam savaşında Çin'in askeri teknolojisinin geri kalmışlığını fark etmesi ve Yahudi işadami Shaul Eisenberg'in arabuluculuk girişimleri ile iki ülke arasındaki temaslar yeniden başladı. Bu temaslar Çin ve İsrail arasında gizli askeri anlaşmalara ve resmi ilişkilerin kurulmasına öncülük etti. 1992 yılına gelindiğinde Çin ile İsrail arasında resmi ilişkiler kuruldu. Çin-İsrail ilişkilerinde istikrar sürerken,

Amerika'nın Çin ve İsrail arasındaki askeri anlaşmalara 2000 ve 2005 yıllarındaki müdahalesi ile iki kriz meydana geldi. Günümüzde ise Amerika bu müdahalelerini Çin'in İsrail'deki Kuşak ve Yol projeleri üzerinden ekonomik ilişkilere yoğunlaştı.

Aralık 2017'de, ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması kararına, başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını destekleyen Çin tarafından karşı çıktı. Bunun yanı sıra, Donald Trump'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton'un İsrail'i ziyaretinde Tel Aviv'i, Çin ile özellikle Kuşak ve Yol girişimi üzerine inşa edilen ilişkileri konusunda uyarması, Çin İsrail ilişkilerindeki ilk iki etkeni tekrardan güncel hale getirdi. Bu çalışmada Çin-İsrail ilişkileri tarihsel perspektiften ele alınarak, ilişkilerde dönüm noktası kabul edilen 4 dönem altında incelenecek, üçüncü tarafların ilişkiye, yani Çin'in Arap ülkeleriyle ve İsrail'in Amerika ile yakın ilişkilerinin Çin-İsrail ilişkilerine nasıl etkileri olduğundan kronolojik bir sıra ile bahsedilecektir.

I. 1949-1955: Resmi İlişki Kurma Çabalarındaki İlk Temaslar ve Başarısız Dönem

Hem İsrail hem de Çin iki kutuplu bir dünyada doğmuş olmaları sebebiyle, diğer ülkeler tarafından tanınma çabaları ve hayatlarını sürdürebilmeleri endişesi içindeydiler. Bu yüzden her iki ülke de iki kutuptan birini seçme zorunluluğunda bırakıldı. Çin'deki iç savaşta galip gelen ve Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan eden Mao Zedong öncülüğündeki Komünist Parti, benzer ideolojiye sahip olması sebebiyle Sovyet Rusya'ya yanaştı. Çin dış politikasında “tek tarafa yaslanma” olarak adlandırılan bu uygulama için iki sebep ileri sürülmektedir. Birincisi, ABD'nin o dönemde Çin Halk Cumhuriyeti'ni diğer bir deyişle Milliyetçi Çin hükümetini (Tayvan'daki Kuomintang hükümeti) desteklemesinin, Çin'in güvenliği için dış tehdit olarak algılanmasıdır. İkincisi ise, Çin'in ihtiyaç duyduğu güvenlik, askeri ve ekonomik yardımı, ideolojik tercihi sebebiyle Sovyetlerin sağlayabilecek olmasıydı.¹ İsrail ise kendisini çevreleyen, İsrail düşmanlığı yapan, döneminin emperyalist devletlerinden henüz bağımsızlığını kazanmaya başlamış ve antiemperyalist politika izleyen Arap ülkeleri arasında varlığını sürdürebilmek için başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin öncülüğündeki kapitalist kutbu seçti.

¹ Mark Mancall, *China at the Center: 300 years of Foreign Policy*, (New York: The Free Press, 1984), 363.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında uyguladığı antiemperyalist politikanın, Orta Doğu'da yaşanan antiemperyalist hareketlerle paralel bir şekilde ilerlemesi, Çin'in Arap ülkeleri ile yakın ilişki kurmasında en önemli etkendi. Mao Zedong'un "Üç Dünya Teorisi"nin temellerini oluşturan "Orta Bölge" teorisine göre süper güçler, emperyalist devletler ve geleneksel kolonyalist devletler Mao'nun "Orta Bölge" olarak adlandırdığı toprakları elde tutarak sömürmeye çalıştılar. Bu teoriye göre dünya üçe ayrıldı: Birinci dünya, Amerika ve Sovyet Birliği gibi dönemin süper güçleri; İkinci Dünya, Almanya Fransa, İtalya ve İngiltere gibi eski sömürgeci devletler ve Üçüncü dünya ise Japonya hariç Asya ve Afrika ülkeleri gibi sömürülen ülkelere oluşuyordu. Mao'ya göre, birinci dünya ülkeleri, ikinci ve üçüncü dünya ülkeleri üzerindeki yarışı savaş sonrası uluslararası ilişkilerin ana konusu olacaktır.² Mao, Çin'i bu teoriye göre üçüncü dünya ülkeleri içinde konumlandırıyordu. Bu yüzden Çin, Arap ülkeleri ile daha yakın ilişkiler geliştirmeye çalıştı.

İsrail ise ilk dönemlerde dış politikasında diğer ülkeler tarafından tanınmak için tarafsızlık politikası uyguladı.³ Ancak daha sonra İsrail, dış politikasında Amerika ile ortak hareket etmeye başladı ve bunun sonucu olarak Çin ve İsrail farklı kutuplara düştüler. Çin, Sovyetler Birliği önderliğindeki Komünist devletler grubu olan Doğu Blok'unu seçerken, İsrail, Birleşik Devletler önderliğindeki kapitalist ülkelere olan Batı Blok'unu tercih etti. Böylece Çin-İsrail ilişkilerinin seyri değişmeye başladı.

Çin ile İsrail arasındaki ilk resmi ilişkileri kurma teklifi İsrail tarafından yapıldı. İsrail, 9 Ocak 1950'de Çin'i tanıdığını ilan etti. Böylece İsrail, Çin'i tanıyan ilk Orta Doğu ülkesi, o dönem altmış Birleşmiş Milletler üyesi ülke arasında beşinci ve otomatik olarak Çin'i tanıyan Doğu bloku ülkeleri hariç tutulduğunda, Dünya'da yedinci ülke oldu.⁴ ÇHC, İsrail'in bu diplomatik ilişki kurma talebine karşı memnuniyetini dile getirmesine rağmen, İsrail'i resmi olarak tanımak için acele etme taraftarı değildi. İki ülke arasında diplomatik ilişki kurmak için başlatılan Moskova müzakereleri, Kore Savaşı'nın başlaması ile sona erdi. İsrail, 2 Temmuz 1950'de Kore Savaşı ile ilgili BM kararını destekleme kararı aldı. Ayrıca İsrail, Kore'deki BM kuvvetlerine insani yardım amaçlı tıbbi yardım ve gıda yardımı da gönderdi. Böylece İsrail, Kore Savaşı'nda dolaylı olarak Çin'i karşısına almış oldu.⁵

2 Yitzhak Shichor, *The Middle East in China's Foreign Policy 1947 - 1977*, (New York: Cambridge University Press, 1979), 1

3 Binyamin Tjong-Alvares, "The Geography of Sino-Israeli Relations," *Jewish Political Studies Review* 24, no. 3/4 (2012): 98.

4 Yitzhak Shichor, "Chinese-Israeli Relations in a Middle Eastern Context: Retrospect and Prospects," *Mediterranean Quarterly* 26, no.1 (2015): 139.

5 Aron Shai, *The Evolution of Israeli-Chinese Friendship*, (Tel Aviv: The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, 2014), 19.

Kore Savaşı'ndan sonra İsrail'in BM'de Çin'e yönelik tutumlarında tutarsızlık gözlemleniyordu. Bunun sebebi olarak İsrail'in zaman zaman ABD'nin baskılarına boyun eğmesi gösterildi.⁶ İsrail 19 Eylül 1950'de BM Genel Kurulu'nda Çin hükümetini Tayvan yerine ÇHC'nin temsil etmesi oylamasında ÇHC lehine oy verdi. 1 Şubat 1951 tarihinde ise İsrail, 43 ülke ile birlikte Kore Savaşı'nda Çin'i saldırgan bir devlet olarak kınadı. Bunlara ek olarak, 6 Kasım 1951'de ve yine 25 Ekim 1952'de ABD'nin, Çin'in BM'deki konumu hakkındaki tartışmayı erteleme kararında İsrail karşı oy kullandı.

15 Eylül 1953 tarihinde Çin'in temsili konusundaki tartışmaların ertelenmesi oylamasında İsrail ilk kez çekimser oy kullanacaktı.⁷

Çin ve İsrail arasında resmi ilişkilerin kurulması için ikinci girişim 1953 yılının sonlarında gerçekleşti. Çin önceki dönemlere göre İsrail ile resmi ilişki kurmaya daha istekli görünüyordu. İlk olarak, Çin'in Burma (Myanmar) elçisi Yao Zhongmin ile İsrailli meslektaşları David Hacohe Ocak 1954'te Burma'nın başkentinde buluştular. Daha sonra, Haziran 1954'te Burma'nın başkentinde, Hacohe, Dönemin Çin Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Zhou Enlai ile bir araya geldi. Hacohe bu buluşmada kendisine İsrailli bir ticaret delegasyonunun Çin'e davet edildiğini İsrailli yetkililere bildirdi. İsrail delegasyonu 31 Ocak 1955'te Pekin'i ziyaret etti.⁸ Fakat bu girişim sürdürülemedi ve diplomatik ilişkilerin kurulması için yeterli olmadı.

Bandung Konferansı çoğunluğu henüz bağımsızlığını elde etmiş Asya ve Afrika ülkelerinin katılımı ile 18-24 Nisan 1955 tarihinde Endonezya'da düzenlendi. Bu konferansın Çin için önemi, Pekin'in diplomatik amaçları arasında yer alan üçüncü dünya ülkeleri ile Arap ülkelerinin dostluğunu kazanma ve emperyalizme karşı uluslararası birleşik cephe kurma amaçlarını gerçekleştirebilmek⁹ için bir fırsat olmasıydı. Bu konferansın bir başka önemi ise, Arap ülkelerinin baskısıyla İsrail'in bu konferansa davet edilmemesiydi. Böylece Çin, dolaylı olarak Arap-İsrail anlaşmazlığına dâhil olmuş bulunmaktaydı. Bandung konferansının ardından, Çin İsrail'e yönelik net olumsuz bir tavır sergilemese de dış politikasında Filistin yanlısı bir politika izlemeye başladı.

Bu dönem, Çin ve İsrail'in resmi ilişkiler kurma çabalarında gelgitlerin yaşandığı ve Bandung konferansı sonrası Çin'in Orta Doğu politikasının daha belirgin hale geldiği bir dönem olarak nitelendirilebilir. Dahası Çin'in dış po-

6 Yoram Evron, "Israel's Response to China's Rise a dependent State's Dilemma," *Asian Survey* 56, no.2 (2016): 395.

7 Shichor, "The Middle East in China's", 24-25

8 Joseph Dunner, "Israel and People's Republic of China," *Southeast Asian Perspectives*, no.8 (1972): 10-12.

9 Xiaodong Zhang, "China's Interest in the Middle East: Present and Future," *Middle East Policy* 6, no.3 (1999): 151.

litikadaki ideolojik bakışı, antiemperyalist bir dış politikanın uygulanmasına yol açtı. Böylece Çin, emperyalist etkiden yeni çıkmış olan Orta Doğu ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye başlayacaktı.

2. 1956-1978: İlişkilerde Uzaklaşma ve İlişkilerin Dondurulma Dönemi

Bandung konferansından sonra Çin, Arap dünyası ile olan ilişkilerini hızla geliştirmeye başladı. Çin, 1956 yılının Mayıs ve Eylül ayları arasında Mısır, Suriye ve Yemen ile resmi ilişkiler kurdu. Zhou Enlai, ÇHC'nin hem Arap ülkeleri hem de İsrail ile ilişkilere devam ederken kurduğu dengeyi, bir tarafla ile iyi ilişkiler geliştirirken, diğer taraf ile ilişiyi kesme kabul edilemez diyerek ifade etti.¹⁰ İsrail, Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararının ardından Fransa ve İngiltere'nin desteğiyle Mısır'a karşı savaş ilan etti. Ekim 1956 sonunda başlayan Süveyş krizi, Çin'in İsrail'e yönelik tutumunun değişmesine sebep oldu. Çin hatta ilerleyen dönemde İsrail'i "ABD saldırganlığının aracı" olarak nitelendirdi.¹¹ Çin'in İsrail'e yönelik bu tutumu, Çin ve İsrail arasında ilişkilerin yirmi iki yıl boyunca dondurulmasına sebep oldu.

Çin-İsrail ilişkilerindeki diğer bir boyut ise, Çin'in İsrail Komünist Partisi (İKP) ile ilişkileridir. İKP ilk kongresini düzenlediğinde Çinli görevliler davetli olduğu halde iç savaş nedeniyle bu kongreye katılamadılar. Daha sonra, İKP lideri Veil Milner Süveyş krizinden hemen önce Çin'e bir ziyaret düzenledi.¹² Ancak, bu kısa süreli yakın ilişki de Süveyş krizinden etkilenecekti. İKP'nin bu süreç içerisinde Çin'in iç ve dış politikalarına yönelik dört eleştirisi bulunmaktaydı. Birincisi, İKP, Çin'in Süveyş krizinde İsrail'in emperyalist bağlarına yönelik eleştirisini kabul ederken, İsrail'in varlığına düşmanca tavrını anlamlandıramıyordu. İkincisi, İKP Çin'in 1958-1961 yılları arasında başlattığı Büyük İleri Atılım politikasını sosyalist ortodoksiden sapma olarak görüyordu. Üçüncüsü, İKP'nin 1965'teki kongresinde İKP bölünerek iki ayrı komünist parti ortaya çıkarken, her iki partinin eleştirileri de Çin'in nükleer politikasına ve henüz olgunlaşmamış sosyalist devrimi üçüncü dünya ülkelerine ihraç etme çabaları üzerine odaklandı. Son olarak, İsrail'deki her iki komünist parti de Çin'in 1966'da başlattığı Kültür Devrimi'ne karşı çı-

10 Pan Guang, *China and Israel 50 Years of Bilateral Relations, 1948-98*, (New York: The Asia and Pacific RIM Institute of the American Jewish Committee, 1999), 7-8.

11 "Just Struggle of the Palestinian People," *Peking Review* 14, no.20, (Mayıs 1971): 13. <http://www.massline.org/PekingReview/PR1971/PR1971-20.pdf>

12 Peter Berton, "The Evolution of Sino-Israeli Relations," *Israel Journal of Foreign Affairs* 4, no.32 (2010): 69.

karak, Kültür Devrimi'ni daha önce Büyük İleri Atılım politikasında olduğu gibi geleneksel komünist ideolojiden bir sapma olarak yorumladılar.¹³ İKP ile Komünist Çin arasındaki fikir ayrılıklarının, Çin'in Sovyet Sosyalizmini Çin siyasetinde direkt uygulamak yerine Çin kültürüne uyarlayarak uygulamasından kaynaklandığı söylenebilir. Mao Zedong, Sovyetlere yönelik tek tarafa yaslanma politikasının, Sovyet politikalarının birebir kopyalanması anlamına gelmediğini belirtmişti.¹⁴ Bu fikir Deng Xiaoping döneminde "Çin karakteristikli Sosyalizm" terimi ile resmi söylem haline geldi.

Çin'in Arap yanlı politikalarının bir diğer yansıması Çin'in Filistin'de kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü'ne (FKÖ) destek vermesi olarak ortaya çıktı. FKÖ'nün kurulmasıyla birlikte Çin'in Arap-İsrail çatışmasına müdahillliği boyut değiştirdi. Çin, FKÖ'yü siyasi destekten, silahlı askeri yardıma kadar birçok alanda destekledi. FKÖ Başkanı Ahmed Shukairy, FKÖ'nün Komünist Çin'in maddi ve siyasi desteğinden faydalandığı belirterek, bu durumdan duydukları memnuniyetten dolayı da Çin'i övdü.¹⁵ FKÖ heyeti 1965'te Çin'i ziyaret ettiğinde, Mao Zedong, "Emperyalizm, ÇHC'den ve Araplardan korkuyor. İsrail ve Tayvan, sömürgeciliğin Asya'daki temelleridir. Sizler Asya kıtasının ön kapısı bizler ise arka kapısıyız. Hedefleri aynı. Batı, Dünya'nın en büyük kıtası Asya'yı sömürmeye devam etmek istemektedir. Arapların Batı'ya karşı savaşı, İsrail'e karşı savaşmasıdır"¹⁶ ifadelerini kullanması Arap devletlerine yönelik sempatisini ve İsrail'e yönelik olumsuz tavrını göstermektedir. Buna ek olarak, FKÖ, Mayıs 1965 tarihinde Pekin'de bir diplomatik ofis açtı.

1970'lerin erken dönemlerinde, Çin ve FKÖ ilişkileri gelişmeye devam etti. Karşılıklı destekleyici ve dostane ifadeler kullanıldı. 1970 Mart'ında Yaser Arafat, Çin'in Fetih Hareketine gerçek anlamda destek veren ilk dış güç olduğunu belirtirken,¹⁷ Mao Zedong, "Küçük bir ülkenin insanları, mücadelede yükselmeye cesaret ederse, büyük bir ülkenin saldırganlığını kesinlikle yenebilir. Filistin halkının saldırganlık ve baskıya karşı ve "siyasi bir çözüme" karşı mücadelesinin seyri, Filistin halkının yenilmez olduğunu ve ulusal haklar için mücadelelerinin kesinlikle zafer ile sonuçlanacağını gösterir" diyerek Filistinlilerin mücadelesine verdiği desteği yineledi.¹⁸ Bunun yanı sıra, Arafat'ın özel siyasi danışmanı Hani al-Hassan, Filistinlilerin 1964 ile 1970 yılları arasında Çin yapımı silahlar ile mücadele ettiklerini ve Çin'in büyük

13 Aron Shai, *Sino-Israeli Relations: Current Reality and Future Prospects*, (Tel-Aviv: Institute for National Security Studies, 2009), 22-23.

14 Marc Lanteigne, *Chinese Foreign Policy: an Introduction*, (New York: Routledge, 2009), 3.

15 Dunner, "Israel and People's Republic of China," 18.

16 John K Cooley, "China and the Palestinians," *Journal of Palestine Studies* 1, no. 2 (1972): 21.

17 Xiaoxing Han, "Sino-Israeli Relations," *Journal of Palestine Studies* 22, no. 2 (1993): 66.

18 "Just Struggle of the," 11.

güçler arasında FKÖ için özel bir tedarikçi olduğunu ima etti. İsrail istihbarat raporuna göre, Çin 1964-69 yılları arasında Filistin'e 5 milyon dolar değerinde silah sağladığını iddia ederken, Çin bunun bir silah tüccarlığı olmadığı ve Filistin'e silah satmadığı hususu üzerinde durmaktadır.¹⁹

Çin, uluslararası platformlarda da Filistinlilere desteğini sürdürmeye devam etti. 1974'te BM Genel Kurul kararlarında Filistin lehine iki oy kullandı. Birincisi, Filistinlilerin dış müdahale olmadan kendi kaderini tayin etme hakkı ve ulusal bağımsızlık ve egemenlik hakkı da dâhil olmak üzere Filistin halkının devredilemez hakları ile ilgiliydi. İkincisi, FKÖ'nün BM Genel Kurul oturumlarına katılımı ve BM Genel Kurul himayesinde düzenlenen uluslararası konferanslarda FKÖ'nün gözlemci statüsü ile davet edilmesi üzerine oylama idi.²⁰ 1970'lerin ortalarından itibaren Çin'in FKÖ ile ilişkilerinin seyri ve harekete yönelik tutumu değişmeye başlayacaktı.

Çin, 1970'lerin ortasından itibaren FKÖ'ye yönelik politikasında bir kararsızlık sürecine girdi. Bunun üç nedeni vardı. İlki, Filistin içinde direniş gruplarının sayısında artış olması ve hangi direniş grubunun desteklenmesi konusundaki kararsızlıktı. İkincisi, FKÖ ile Arap ülkeleri arasındaki karmaşık ilişkiler ve iki grup arasındaki çıkar çatışmasında ortaya çıkacak yeni durumun tedirginliği Çinli resmi görevlilerinin kafasını karıştırıyordu. Son olarak Sovyetlerin 1973 Arap-İsrail savaşında FKÖ'ye güçlü desteği ve 1974'te Moskova'da ofis açması Sovyetler ile FKÖ ilişkilerini güçlendirirken Çin ile FKÖ ilişkilerinin zayıflamasına neden oldu.²¹

Çin ve Sovyet Rusya ilişkilerinde 1969 yılında yaşanan Çin-Sovyet sınır çatışması, Çin dış politikasında önemli değişiklikler meydana getirdi. Çin daha önce de belirttiğimiz gibi ABD'yi dış tehdit olarak görürken, 1969'dan itibaren bu algısını değiştirdi. Artık Sovyetler de Çin için bir güvenlik ve dış tehdit unsuru haline geldi. Hatta Çin, Sovyet tehdidini dengeleyebilmek için ABD ile yakın ilişkiler geliştirmeye bile başladı. Doğal olarak, Çin'in Orta Doğu'daki tek rakibi kapitalist ABD değil, Sovyetler de bir nevi Çin'in Orta Doğu'daki bir rakibi haline geldi. Bunun sonucu olarak FKÖ'nün Sovyetlerle yakın ilişkisi Çin'in FKÖ ile ilişkilerinde soru işareti oluşturdu. Daha da önemlisi, ABD Senatörü Henry Jackson'ın 1974'te Çin'i ziyaretinde, Zhou Enlai, "Çin'in Orta Doğu'daki Sovyet genişlemesine karşı çabalarında, İsrail'i desteklediklerini" söyledi.²² Bu, Çin'in uzun zaman sonra İsrail lehine yaptığı ilk resmi açıklama oldu.

19 Lillian Craig Harris, "China's Relations with the PLO," *Journal of Palestine Studies* 7, no. 1 (1977): 136.

20 Harris, "China's Relations with the PLO," 143.

21 Yang Chen, "China's Position on the Palestine-Israel Issue: A Historical Perspective," *Ortadoğu Etütleri Dergisi* 9, no.2 (2017): 13

22 Guang, "China and Israel 50 Years", 9.

25 Ekim 1971’de BM Genel Kurulu, “Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti temsilcilerinin, Çin’in Birleşmiş Milletler için tek yasal temsilcisi olduğunu ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin, Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesinden biri olduğunu kabul etti. Karar 76 lehte, 35 karşı ve 17 çekimser oyla kabul edilirken Sovyetler Birliği ve İsrail, Çin lehine, ABD ise Çin’e karşı oy kullandı.²³

Çin-İsrail ilişkilerinin dönüm noktası sayılabilecek gelişme Çin-Vietnam savaşıdır. Vietnam Savaşı’ndan sonra Çin, Sovyetler’den satın aldığı askeri teçhizat ve teknolojinin eskiliğinin ve yetersizliğinin farkına vardı. Sovyetler ile yaşadığı sınır sorunu nedeniyle Çin, askeri teknolojisini yenilemek ve modernize etmek için yeni yollar aradı. Bu noktada İsrail, Çin için Sovyetlere alternatif oluşturuyordu. Çin ve İsrail arasındaki ilk kayıtlı temas 1975’in başında Paris Hava Gösterisi’nde gerçekleşti ve daha sonra Çin ile İsrail arasındaki askeri işbirliği ve değişim programları gizli bir şekilde yürütülmeye başlandı.²⁴ Bu gelişmeden sonra bölgede de meydana gelen değişimler, Çin ve İsrail arasındaki ilişkilerin gelişimine öncülük edecekti.

Dönemin en göze çarpan gelişmelerinden biri Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat’ın 1977’de İsrail’i ziyaret etmesidir. Bu ziyaret Arap dünyasının lideri konumundaki Mısır tarafından yapılması itibariyle Orta Doğu’da en azından çatışmanın ilerleyen dönemlerde yumuşayacağıın ilk sinyali oldu. Arap-İsrail çatışmasında tansiyonun düşmesi, Çin’in İsrail ile ilişkilerini geliştirirken, Arap ülkelerinden daha az tepki çekmesine sebep olacaktı. Böylelikle Çin için İsrail ile ilişkilerini geliştirmek adına bir fırsat ortaya çıktı.

Bu dönemde, Çin ve İsrail arasındaki ilişki “ilişkilerde uzaklaşma” ya da “ilişkilerin dondurulması” olarak adlandırıldı. Bunun sebebi ise Çin’in Arap-İsrail çatışmasında Arap ülkeleri lehine tek yanlı politika uygulamasından kaynaklanıyordu. Ancak 1969 Çin-Sovyet Sınır Çatışması ile başlayan Çin dış politikasında ki değişim, İsrail ile Çin yakınlaşmasının temellerinin atılmasını sağladı. 1970’lerin ortalarına doğru Çin İsrail’e yönelik olumlu söylemler geliştirmeye başladı. İsrail her ne kadar dış politikada ABD ile hareket ediyor fikri ağırlıklı olsa da İsrail’in BM’deki Çin’e yönelik olumlu yaklaşımı ilişkilerdeki yakınlaşmanın önemli bir etkenlerden biri oldu. Ayrıca Orta Doğu’da barış ve uzlaşma rüzgârlarının esmesi, Çin ile İsrail ilişkileri üzerindeki, Çin’in Arap ülkeleri ile yakın ilişkisinin olumsuz etkilerini hafifletmeye başlayacaktı.

23 “The UN General Assembly Twenty-six Session, 1976th Plenary Meeting, Official Records,” the United Nations, Erişim Tarihi 31 Ekim, 2019, <https://digitallibrary.un.org/record/735611?ln=en>

24 Yiyi Chen, “China’s Relationship with Israel, Opportunities and Challenges, Perspectives from China,” *Israel Studies* 17, no.3, (2012): 4-5.

3. 1978-1992: Yakınlaşma Dönemi

Çin açısından, Çin Halk Cumhuriyeti ve İsrail'in yeniden yakınlaşmasında belirli iç ve dış etkenler bulunmaktadır. En önemli iç etken olarak Mao Zedong ve Zhou Enlai'nin vefatı sonrası reformist bir lider olarak Deng Xiaoping'in Çin hükümetini devralması görülebilir. Dış etkenlere gelecek olursak, Çin-İsrail ilişkilerinin yakınlaşmasının dış etkenlerini doğrudan ve dolaylı dış etkenler olarak ikiye bölmek mümkündür. Dolaylı dış etkenler, Çin'in dâhil olmadığı uluslararası gelişmelerin Çin-İsrail ilişkilerinin yakınlaşmasına öncülük ettiği durumlardır. Fez Planı, Mısır-İsrail Barış Antlaşması ve Madrid Konferansı gibi uluslararası gelişmeler dolaylı dış etkenlere örnektir. Doğrudan dış etkenler ise, Çin'in Orta Doğu'ya yönelik dış politikası, çıkarları doğrultusunda uluslararası gelişmelere katılmasıdır. Çin'in, Filistin-İsrail sorununa öneriler sunması buna bir örnek teşkil etmektedir. Son olarak, 1989'da yaşanan Tiananmen Meydanı protestolarının bastırılması kararı ve bunun sonucu olarak Batılı ülkeler tarafından Çin'e uygulanan yaptırımlardır.

İlişkilerde yakınlaşmanın iç etkenleri ile başlayacak olursak, Deng Xiaoping hükümeti devraldıktan sonra özellikle 4 alanda modernleşme hedefi koydu: tarım, sanayi, ulusal savunma ve bilim ve teknoloji. İsrail, Çin'in bu modernizasyon çabalarında ve özellikle de ilk dönemlerde ulusal savunma modernizasyonu başta olmak üzere diğer alanlardaki modernizasyonlar için önemli bir partner olacaktı. 1980'lerde başlayan silah ticareti ise Tel Aviv-Pekin ilişkilerinin normalleşmesinde önemli rol oynayan bir diğer unsurdur.²⁵ Deng Xiaoping'in daveti ile Pekin'e gelen Shaul Eisenberg Çin'deki temaslarının ardından, İsrail Savunma Bakanı Ezer Weizman'ı İsrail savunma endüstrisinin Çin'e erişebileceği hakkında bilgilendirerek²⁶ iki ülke arasında askeri işbirliğinin başlamasına aracı oldu. Eisenberg'in arabuluculuğu ile ilk anlaşma imzalandı ve İsrail, Çin'in Sovyet yapımı T59 tanklarını modernize etti. Resmi olmayan raporlara göre, İsrail, Çin için havadan havaya füzeler, İHA'lar ve daha fazlasını temin etti. 1979 ve 2000 yılları arasında, iki ülke arasında 1-2 milyar dolar arasında bir değer olduğu tahmin edilen 60'tan fazla askeri ticaret işleminin yapıldığı iddia edildi.²⁷ İlerleyen dönemlerde Deng Xiaoping'in modernleşme çabaları ile ilgili diğer alanlarda da işbirlikleri başladı.

Çin ve İsrail yakınlaşmasındaki dış etkenlere gelecek olursak, ilk dolaylı dış etken Arap ülkeleri ve İsrail arasındaki barış ortamının oluşmaya başlama-

25 P.R. Kumaraswamy, "Israel-China Relations and the Phalcon Controversy," *Middle East Policy* 7, no.2 (2005): 93

26 Yoram Evron, "Between Beijing and Washington: Israel's Technology Transfers to China," *Journal of East Asian Studies* 13, no. 3 (2013): 508-509.

27 Yoram Evron, "The Economic Dimension of China-Israel Relations: Political implications, roles and limitations," *Israel Affairs* 23, no.5 (2017): 830.

sıdır. 1977’de Enver Sedat’ın tarihi İsrail ziyareti sonrasında, 1979 yılında, uzun süre devam eden Arap-İsrail çatışmaları, Jimmy Carter önderliğindeki Camp David görüşmeleri sonrasında Mısır ve İsrail arasında barış antlaşması imzalanması ile sonuçlandı. Böylelikle, İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki çatışma, Orta Doğu’da uzun ve karmaşık bir barış sürecinin başlangıcına işaret eden bir siyasi çözüm aşamasına girdi.²⁸ Ancak, Arap ülkeleri arasında önemli bir prestije sahip Mısır’ın İsrail ile barış anlaşması imzalaması Çin’in Arap-İsrail sorununa bakış açısının değişmesine neden oldu.

Mısır-İsrail barış anlaşmasından sonra, 1980’lerin başından itibaren Çin, İsrail’in Orta Doğu’daki varlığını kabul etmeye başladı ve bu durum resmi söylemlerine de yansdı. Çin Başbakan yardımcısı Ji Pengfei 22 Eylül 1980’deki açıklamasında İsrail’in işgal ettiği Kudüs’ünde dâhil olduğu Arap bölgelerinden çekilmesi gerektiğini vurguladı. 1981’de Çin’in BM Daimi Temsilcisi, İsrail’in 1967 sınırları haricinde işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini yineledi.²⁹ Bu söylemler Çin’in, İsrail’in Orta Doğu’daki varlığını kabul etmeye başladığının ilk işaretleriydi. Ayrıca Çin, İsrail’e yönelik tutumunda değişiklik yapsa da İsrail’e dayattığı 1967 sınırlarına geri çekilme önerisini günümüzde de dile getirmektedir. Ancak bu öneri, İsrail tarafından her ne kadar uygulanmasa da ilişki kurmak ya da ilişkileri geliştirmek için Çin ve İsrail arasında bir şart veya engel olmadı.

Çin-İsrail yakınlaşmasında bir diğer dolaylı dış etken ise Fez Planı’dır. Fez Planı, Eylül 1982’de, Fas’ta toplanan 12. Arap Ligi Zirvesi’nin sonunda kabul edilen bir öneridir. Bu öneri Arap-İsrail sorununa çözüm önerisi sundu. Bu planın en önemli özelliği, ilk kez Arap ülkelerinin İsrail’in Orta Doğu’daki varlığını kabul etmiş olmasıdır. Çin de bu öneriyi destekledi.³⁰ Bu çözüm önerisi Mısır-İsrail barış antlaşmasından sonra Orta Doğu barışı adına ikinci en önemli adımdır. Orta Doğu barış sürecine katkı anlamında örnek gösterilebilecek bir diğer önemli girişim ise 1991 yılında gerçekleştirilen Madrid Konferansı’dır. Bu barış öneri ve çabaları, Çin’in İsrail ile resmi ilişki kurmasının önündeki engellerden birini ortadan kaldırmaktaydı. Çünkü Çin’in İsrail ile yakınlaşması, Çin’in Arap ülkeleriyle yakın ilişkilere sahip olması ve Arapların da İsrail ile düşman olması sebebiyle uzun süre mümkün olmadı.

Çin-İsrail yakınlaşmasının direkt dış etkenlerinden biri Çin’in İsrail-Filistin sorununa çözüm önerileri sunmasıdır. Eylül 1989’da, Dışişleri Bakanı Qian Qichen Filistin-İsrail sorununa yönelik 5 maddelik bir barış önerisi açıkladı. Bu, Çin’in Orta Doğu’daki anlaşmazlığa ilk direkt müdahalesi olması

28 Chen, “China’s Position on the Palestine-Israel Issue” 13.

29 Xiaoxing Han, “Sino-Israeli Relations,” 72.

30 Chen, “China’s Position on the Palestine-Israel Issue” 14.

açısından da önemlidir. Pekin yönetimi, Filistin-İsrail anlaşmazlığına ilerleyen zamanlarda ve farklı dönemlerde barış önerileri sunmaya devam etti. Bir diğer direkt dış etken ise Çin'in dış politikasında antiemperyalist görüşün yavaş yavaş yok olmasıdır. Bu durum, Çin'in geçmişte İsrail'i emperyalizmin aracı olarak görme anlayışının değişmesine de neden oldu.

Son doğrudan dış etken olarak, İsrail'in Tiananmen Meydanı protestolarına yönelik tutumunu örnek verebiliriz. Çin'de Tiananmen Meydanı protestolarının bastırılması sonrası ABD ve müttefikleri Çin'i kınayıp silah ambargosu uygulama kararı almasına rağmen, Çin ile diplomatik ilişkiler geliştirmeyi hedefleyen İsrail bu olayları üstünkörü ve düşük seviyeli Dışişleri Bakanlığı ifadeleriyle neredeyse reddetti³¹ ve Çin ile askeri ilişkilerini geliştirmeye devam etti.

1980'lerin sonuna doğru Pekin ve Tel Aviv tarafları arasında tekrardan resmi temaslar başladı. İlk resmi temas 1987'de New York'ta gerçekleştirildi. Eylül ayında BM'de Çin ve İsrail temsilcileri bir toplantı düzenledi. Çin ve İsrail ilişkileri normalleştirmek için Çin'in İsrail pasaport sahiplerine yönelik kısıtlamaların kaldırılması ve bilimsel, akademik ve turist değişimleri ile ilgili bir mekanizmanın kurulması üzerine çalışıldı.³² Aralık 1991'de, Çin Dışişleri Bakan yardımcısı Yang Fuchang İsrail'i ziyaret etti ve iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için diplomatik prosedürü tamamladılar. Ocak 1992'de İsrail Dışişleri Bakanı David Levy Çin'i ziyaret etti ve Çin Dışişleri Bakanı Qian Qichen ile ortak bir bildiri imzaladı. Aynı yıl içinde Çin ve İsrail karşılıklı elçilerini atadı.³³

Bu dönem genel olarak Çin-İsrail ilişkilerine üçüncü tarafların herhangi bir müdahalesi olmadığı, hatta resmi ilişkilerin kurulması için zemin hazırlandığı bir dönem oldu. Arap-İsrail barış sürecinin başlamasının yanı sıra Çin'in, İsrail'in hamisi konumundaki ABD ile yakınlaşması ve 1979'da Çin-ABD resmi ilişkilerinin başlaması, Çin-İsrail ilişkilerinde yakınlaşma sürecinin başlamasında bir diğer etken oldu. Ayrıca Çin'in dış politikasındaki değişimler ve anti-emperyalist politika düşüncesinden uzaklaşma ve İsrail'in Orta Doğu'daki varlığını tanıyan söylemleri de bunlara eklenebilir. Son olarak, Çin'in İsrail'in teknolojisine duyduğu ihtiyaç ise en önemli etken olduğu göz ardı edilmemelidir.

31 Yitzhak Shichor, "China and the Middle East Since Tiananmen," *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 519, (1992): 90

32 Chen, "China's Relationship with Israel," 5.

33 Chen, "China's Position on the Palestine-Israel Issue" 14-15.

4. Resmi İlişkiler Sonrası: 1992-Günümüze

İki ülke arasında resmi ilişkiler 24 Ocak 1992’de kuruldu. 1992’de resmi ilişkilerin kurulacağı ilk işaretleri 1980’lerin ilk yıllarında iki ülke için dönüm noktası olacak gelişmelere dayanmaktaydı. Çin, ekonomik reformları başlattı ve Mısır-İsrail barış antlaşması imzalandı. Orta Doğu’da barış sürecinin başlamasının yanı sıra Çin’in hızlı ekonomik büyümesinin hem Orta Doğu’ya olan enerji bağımlılığını hem de aynı zamanda ekonomik gelişmenin teknolojik yenilik ile desteklenmesi gereksinimini doğurdu. Enerji ihtiyacı Arap ülkeleri ile işbirliği yapmayı zorunlu kılarken, teknolojik yenilikler ve inovasyon için İsrail’e ihtiyaç duyuluyordu. Bu yüzden Çin, geçmişte uyguladığı tek yanlı politikasını terk ederek iki taraf arasında denge politikası uygulamaya başladı. Çin-İsrail ilişkilerinde Arap-İsrail anlaşmazlığı engel teşkil etmezken, yine de Çin her seferinde İsrail’in 1967 sınırlarına çekilmesi gerektiğini vurguladı ve Filistin-İsrail anlaşmazlığındaki bu tutumunun değişmediğini ifade etti.

Çin, 1980’lerin sonlarından itibaren Filistin-İsrail sorununa ve böylelikle Orta Doğu barışına daha aktif bir şekilde müdahil oldu. Çin’in Orta Doğu barışını istemesindeki en büyük çıkarı ise ihtiyaç duyduğu enerji talebinin güvenliğini sağlamak ve buna ek olarak günümüzde Kuşak ve Yol girişiminin başlaması ile ihracat yollarının da güvenliğini sağlamak istemesidir. Çin’in barış önerilerinin sonuncusu Filistin Devlet Başkanı Mahmut Abbas’ın 2017’de Çin’i ziyareti esnasında Xi Jinping tarafından sunulan 4 maddelik çözüm önerisiydi. İlk olarak, Çin’in, 1967 sınırları içinde, başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulduğu ve iki devletli çözümü desteklediğini ve bu konuda da yapıcı bir rol üstlenmeye hazır olduğu ifade edildi. İkinci olarak, Pekin ortak, kapsamlı, işbirlikçi ve sürdürülebilir bir güvenlik konseptinin desteklenmesi gerektiği ve BM’nin 2334 sayılı kararı gereği İsrail’in işgal ettiği bölgelerdeki yeni yerleşim alanı inşalarının durdurulması ve barış görüşmelerinin en kısa sürede başlatılmasını desteklediğini açıkladı. Üçüncü olarak, Pekin yönetimi uluslararası toplumun barış çabalarının koordinasyonunun sağlanması gerektiğini vurguladı. Çin, ayrıca Filistin ve İsrail’in barış yanlılarının katılacağı bir seminer düzenleyeceği taahhüdünde bulundu. Bu doğrultuda Çin, Filistin ve İsrail taraflarından barış destekçilerinin bir araya geldiği sempozyumlar sırasıyla 2003 Pekin, 2006 Kudüs ve son olarak Xi Jinping riyasetinde Aralık 2017’de tekrar Pekin’de düzenlendi.³⁴ Son olarak, Pe-

34 Charlotte Gao, “China Takes Bigger Role in Palestine-Israel Issue as UN Rejects Trump’s Jerusalem move,” *The Diplomat*, 22 Aralık 2017, <https://thediplomat.com/2017/12/china-takes-bigger-role-in-palestine-israel-issue-as-un-rejects-trumps-jerusalem-move/>

kin, İsrail ve Filistin'e kalkınma yoluyla barışı desteklemelerini önerdi. Siyasi görüşmeleri teşvik ederken, Filistin-İsrail işbirliği için kalkınma konusuna da önem verilmesi gerektiği vurgulandı. Çin'in hem Filistin'i hem de İsrail'i Kuşak ve Yol girişiminin önemli ortağı olarak gördüğünü ve Filistin'in gelişimi için kalkınma ile desteklenmiş barışı teşvik eden karşılıklı fayda sağlayacak işbirliğine hazır olduğunu ifade etti. Bunun yanı sıra Çin'in Filistin'e yardım projelerini koordine etmeyi ve Çin-Filistin-İsrail üçlü mekanizması kurmaya istekli olduğu ifade edildi.³⁵ Çin'in yaptığı son barış önerisini diğerlerinden farklı kılan en önemli özelliği Kuşak ve Yol girişiminin vurgulanması ve kalkınmanın barış için önemine yapılan atıftır. İsrail Başbakanı Netanyahu'nun 2017'de Çin'e gerçekleştirdiği ziyarette, Xi Jinping Netanyahu'ya Çin'in iki devletli çözümü desteklediğini ifade etti.³⁶

Çin'in Filistin'i desteklediği bazı gelişmeler Çin-İsrail ilişkilerinde problemler oluşturdu. Birincisi, Pekin, Filistin'de düzenlenen 2006 yılı parlamento seçimlerini kazanan Hamas Partisini Filistin halkının seçilmiş temsilcisi olarak destekledi ve Hamas'ın önde gelen isimlerinden Mahmoud Zahar'ı Pekin'e davet etti. Çin'in İsrail Elçisi Dışişleri Bakanlığına çağrılarak Çin'in Hamas'a yönelik tutumu eleştirildi.³⁷ İkincisi, 29 Kasım 2012'de İsrail'e rağmen Çin, Filistinlilere BM'de "üye olmayan gözlemci devlet" statüsü veren 67/19 numaralı BMGK kararı lehine oy kullandı.³⁸ Üçüncüsü, Nisan 2013'te Çin'in BM Daimi Temsilcisi Li Baodong İsrail'in yeni yerleşim faaliyetlerini, barış görüşmelerinin durmasının doğrudan nedeni olduğunu söyledi. Ayrıca Çinli işçilerin, İsrail'in yeni yerleşim alanı inşaatlarında çalışmasını yasakladığını duyurdu.³⁹ Son olarak, 6 Aralık 2017'de, Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması hakkındaki kararı, Çin ile İsrail arasında başka bir soruna neden oldu. Çin, 21 Aralık'ta, ABD'nin bu kararını kınamak için toplanan BM'de lehte oy kullandı. Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hua Chunying, Çin'in İsrail-Filistin meselesindeki görüşlerinin tutarlı olduğunu ifade etti ve Filistin topluluğunun haklı ulusal haklarını geri kazanması için İsrail-Filistin

35 "Xi Jinping Holds Talks with President Mahmoud Abbas of Palestine The Two Heads of State Stress to Promote the Comprehensive Development of China-Palestine Friendly Cooperative Cause," Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, Erişim Tarihi 3 Ocak, 2019, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1478934.shtml

36 "Xi Jinping Meets with Prime Minister Benjamin Netanyahu of Israel," Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, Erişim Tarihi 22 Ocak 2019, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/xybfs_663590/xwlb_663592/t1448057.shtml

37 Roie Yellinek, "Chinese-Palestinian Relations: What's Really Going On?" Report. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*, 2018. <https://besacenter.org/perspectives-papers/chinese-palestinian-relations/>

38 Yellinek, "Chinese-Palestinian Relations."

39 S. Samuel C. Rajiv, "Israel China Ties at 25: The Limited Partnership," *Strategic Analysis* 41, no.4, (Temmuz 2017): 421.

barış sürecine yapıcı katkı sağlamaya hazır olduklarını ekledi.⁴⁰ İsrail, Çin'in bu tutumlarını kabullenmese bile iki ülke arasındaki ilişkilere önemli bir zarar vermedi. Diğer taraftan Çin açısından bakıldığında, İsrail'in Filistin'deki aktivitelerini her ne kadar eleştirse ve BMGK 242 sayılı kararının uygulanması gerekliliğini vurgulasa da her iki ülke de ilişkilerin seyrini değiştirecek bir tutum sergilemedi.

Çin-İsrail ilişkilerinde diğer önemli bir etken ise ABD'nin ilişkilere müdahil olmasıydı. Özellikle resmi ilişkiler başladıktan sonra, ABD'nin İsrail üzerindeki baskıları giderek artmaya başladı. ABD, bu baskılarını 2000'lerde Çin-İsrail askeri ilişkileri üzerine yoğunlaşırken, Kuşak ve Yol girişiminin başlaması ile günümüzde bu baskılar İsrail'deki Kuşak ve Yol projeleri üzerinden ekonomik ilişkilere yoğunlaştı.

Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte, Çin'in Asya'da yükselen güç olması, ABD'nin Asya ve Pasifik'teki çıkarları için Sovyetler yerine Çin'i rakip olarak görmesine neden oldu. Çin'in askeri teknolojisini geliştirmek için İsrail ile yaptığı işbirliği, ABD için en büyük tehlikelerden biriydi. Amerikalı liderler ve medya 1992 yılına kadar Çin-İsrail askeri ilişkileri hakkında şüphelerini dile getirirken, ABD, İsrail'i 1992 başlarında Çin'e gayri meşru yollardan ABD menşeli Patriot Anti- Balistik Füze teknolojisi satmakla suçladı. Dönemin ABD Başkanı George H. W. Bush ve yönetimi bu şüphelerin araştırılması konusunda 17 kişilik bir ekip oluşturdu. Ancak yürütülen soruşturma sonucunda suçlamalar doğrulanamadı. Buna rağmen, bir yıl sonra, CIA direktörü Robert Gates Patriot tartışmalarında ABD ile İsrail arasındaki görüş farkının altını çizdi.⁴¹ Bu tarihten itibaren, ABD'nin İsrail'e yönelik bu gibi suçlamaları yoğunlaştı.

İsrail, Çin'e, Batılı ülkeler tarafından silah satışı ambargosu uygulandığı 1990'lı yıllarda, Çin'in en büyük ikinci askeri havacılık teknolojisi tedarikçisiydi. Çin, ABD ile Tayvan Boğazı'nda yaşadığı gerginlikleri göz önünde bulundurduğunda ve hava kuvvetlerinin ABD'ye göre askeri teknolojide geri kalmışlığını da hesaba katınca, Phalcon Havadan Erken Uyarı ve Kontrol Radar Sistemi'ne ihtiyaç duyduğunun farkına vardı. İsrail ise yükselen Çin'i yerel savunma sanayisi için altın bir fırsat olarak gördü.⁴² Phalcon ile ilgili müzakereler, Yitzhak Rabin'in başbakan olduğu 1994 yılı civarında başladı. Temmuz 1996'da Başbakan Benjamin Netanyahu döneminde, Çin ile İsrail arasında Phalcon satışına yönelik resmi bir anlaşma imzalandı.⁴³

40 Gao, "China Takes Bigger."

41 Kumaraswamy, "Israel-China Relations," 94.

42 Tjong-Alvares, "The Geography," 108.

43 Kumaraswamy, "Israel-China Relations," 96.

Ancak anlaşmanın iptal edilmesi için Washington'dan gelen itirazlar artmaya başladı. İsrail'in, ABD'nin talebini reddetmesi sonucunda, The House Appropriations Subcommittee başkanı Sonny Callahan, İsrail'e yapılan 250 milyon dolarlık dış yardımı kesmeye karar verdiklerini açıkladı. 12 Temmuz 2000'de Ehud Barak, Filistinlilerle Camp David'de yapılan yoğun görüşmeler sırasında Phalcon anlaşmasının iptal edildiğini açıkladı. 13 Mart 2002'de İsrail, anlaşmanın iptali için Çin'e 350 milyon dolar tazminat ödemeyi ve Çin tarafından peşinat olarak ödenen 160 milyon dolar iade etmeyi kabul etti. Sonuç olarak İsrail, ABD'nin baskılarına boyun eğdi.⁴⁴

İki ülke arasındaki ikinci kriz, yine askeri ilişkilere ABD'nin müdahale etmesi sonucu meydana geldi. İsrail Havacılık ve Uzay Sanayi (İHUS) tarafından üretilen ve radar sistemlerini tespit etme ve yok etme işlevi gören 100 adet insansız hava aracı (İHA) Harpy Çin'e satıldı. 1990'ların ortasından sonlarına kadar süren bu askeri ticaret 50 milyon doların üzerinde bir değere sahipti. Harpy İHA'ları kendi teknolojisini içermediği için ABD satış işlemine müdahale etmedi.⁴⁵ Çin, 2003 yılında İHA'ların modernizasyonu için İHUS ile anlaşma yaptı ve İHA'ları İsrail'e gönderdi. 15 Aralık'ta Pentagon'un üst düzey yetkililerinden Dough Feith, Harpy anlaşması için İsrail Savunma Bakanlığı'nı, ABD'yi yanıltmak için farklı bilgi vermekle suçladı. 14 Mart 2005 tarihinde, Çin Ulusal Halk Kongresi, Tayvan da ayrılıkçı hareketleri önlemek için Ayrılık Karşıtı Yasa'yı kabul etti ve böylece ABD ile Çin arasında Tayvan üzerinde potansiyel bir askeri çatışmaya zemin hazırlandı.⁴⁶ Ayrıca ABD anlaşmanın iptali için İsrail üzerindeki baskıları giderek artıyordu.⁴⁷ İsrail'in F35 savaş uçağı geliştirilmesine katılımını askıya aldı ve İsrail Savunma Bakanlığı genel direktörü General Amos Yaron'un istifasını istedi.⁴⁸ İsrail baskılara ikinci kez boyun eğdi ve Harpy anlaşmasını Haziran 2005'te iptal etti.

Çin, anlaşmaların iptali için İsrail'i suçlamadı. Çin'in eleştirisi daha çok ikili ilişkilere müdahale eden ABD'ye odaklandı. Phalcon anlaşmasının iptal edilmesinden hemen önce 2000 yılında Çin, hiçbir ülkenin Çin'in ikili ilişkilerine müdahale etme hakkının olmadığını vurguladı. Buna ek olarak Pekin yönetimi ABD'nin açık bir şekilde ikili ilişkilere müdahalesini de kınadı.⁴⁹ 18

44 Kumaraswamy, "Israel-China Relations," 97.

45 Arthur Herman, "Israel and China Take a Leap Forward-but to Where?" *Hudson Institute*, 5 November 2018, <https://www.hudson.org/research/14663-israel-and-china-take-a-leap-forward-but-to-where>

46 Christina Lin, "The Taiwan Question in Sino-Israel Relations A New Quartet of U.S., China, Israel and Taiwan," *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*, no.233, (2013): 8 https://www.files.ethz.ch/isn/164535/233_C_Lin.pdf

47 Kumaraswamy, "Israel-China Relations," 93.

48 Elliott Abrams, "What's Behind Israel's Growing Ties with China?," *Council on Foreign Policy*, June 21, 2018, <https://www.cfr.org/expert-brief/whats-behind-israels-growing-ties-china>

49 Kumaraswamy, "Israel-China Relations," 100.

Aralık 2003'te Hu Jintao, İsrail Cumhurbaşkanı Moshe Katsav'a ilişkilerdeki dört alan için işbirliğinin geliştirilmesini önerdi: diplomatik ilişkilerin güçlendirilmesi, ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesi, eğitim ve kültür ve diğer alanlarda işbirliğinin derinleştirilmesi, ikili ilişkilerin ve karşılıklı çıkarların sürdürülmesi.⁵⁰ Daha önce de belirttiğimiz gibi Çin-İsrail ilişkilerine ABD'nin müdahalesi ikili ilişkilerin kısa süreli bozulmasına sebep olmakta fakat uzun dönemde olumsuz etkisi bulunmamaktadır.

Harpy Krizinden sonra, ABD ve İsrail arasında İsrail'in Çin'e silah satışını kısıtlamak için ABD ve İsrail savunma çıkarlarına olası tehditler hakkında görüş alışverişi yapma üzerine 2005 yılında anlaşma imzalandı. Çin ve İsrail ise yöntem değiştirerek alternatif askeri işbirlikleri geliştirdi. Çin Havacılık ve Sanayi Kurumu ile İsrail Havacılık ve Uzay Sanayi'nin ortak girişimiyle Çin'de fabrika kuruldu. Bunun yanı sıra, iki ülke arasında teknik uzman ve akademik uzman değişimleri gerçekleştirildi.⁵¹ Böylece, ABD açısından Çin-İsrail ilişkilerindeki en önemli sorun olan askeri ilişkiler zaman içinde görünmez kılındı. Fakat ilerleyen dönemlerde ABD baskısı alan değiştirerek Çin'in İsrail'deki Kuşak ve Yol projeleri üzerine yoğunlaşacaktı.

Xi Jinping'in 2013 yılında Kuşak ve Yol girişimi ilan etmesiyle İsrail aktif bir şekilde bu girişime katılmaya başladı. İsrail, Çin'in kurulmasında öncülüğünü yaptığı Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın hâlihazırda üyesidir. Çin, aynı zamanda İsrail için ABD ve Batılı ülkelere ekonomik ve politik bağımlılığını azaltmada alternatif olma niteliği taşımaktadır⁵² ve bu yüzden İsrail Çin ile ilişkileri geliştirme taraftarıdır. Çin ise özellikle inovasyon ve teknoloji konusunda İsrail'den faydalanmak istemektedir. Netanyahu, 2013'te Çin'e yaptığı ziyaretin dönüşünde İsrail kabinesine: "Çinli liderler üç şey ile ilgileniyorlar; İsrail teknolojisi, İsrail teknolojisi, İsrail teknolojisi" demiştir.⁵³ Ayrıca ilişkilerin 25. yıl dönümünde, 2017'de, Netanyahu, Çin'i ziyareti esnasında, Xi Jinping Çin ve İsrail arasında "Kapsamlı İnovasyon Ortaklığı" kurulduğu ilan edildi. İsviçre'den sonra Çin'in kapsamlı inovasyon ortaklığı kurduğu ikinci ülke İsrail oldu.⁵⁴ İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler de hızlı bir gelişme gösterdi. Resmi ilişkilerin başladığı 1992 yılında iki ülke arasındaki ticaret

50 "President Katsav meets the President of China," Israel Ministry of Foreign Affairs, Erişim Tarihi 13 Kasım 2019, <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2003/Pages/President%20Katsav%20meets%20President%20of%20China%2018-Dec-2004.aspx>

51 Islam Ayyadi ve Mohammed Kamal, "China-Israel Arms Trade and Co-operation: History and Policy Implications," *Asian Affairs* 47, no.2 (2016): 267.

52 David Rosenberg, "Israel Will Have to Choose Between America and China," *Haaretz*, 24 Nisan, 2019, <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-israel-will-have-to-choose-between-america-and-china-1.6822921>

53 Rajiv, "Israel China Ties," 415.

54 Mordechai Chaziza, "Israel-China Relations Enter New Stage: Limited Strategic Hedging," *Contemporary Review of the Middle East* 5, no.1 (2018): 5

hacmi yaklaşık 55,5 milyon dolar iken, 2019 yılında yaklaşık 12,5 milyar dolara ulaştı. Ticaret dengesi ise 1994 yılından itibaren Çin'in lehine döndü.⁵⁵

Çin, İsrail'de hâlihazırda birçok altyapı ihalelerini kazanmış durumdadır. Buna ek olarak birçok ileri teknoloji ve gıda şirketlerine de ortak oldu. İleri teknoloji şirketleri Çin açısından teknoloji transferi anlamında önem taşıırken, İsraili şirketler açısından finansman eksikliğinin giderilmesi önem taşımaktadır. Amerika kökenli düşünce kuruluşu RAND'ın yayınladığı rapora göre 2007-2018 yılları arasında İsrail'de, Çinli kuruluşlar dâhil olduğu 92 yatırım ve inşaat projesi bulunmaktadır. Bu yatırımların toplam tutarı 12,9 milyar dolar iken, altyapı projelerinin inşası ve işletilmesi için yapılan sözleşmeler ise 4 milyar doları aştı.⁵⁶ ABD'de birçok resmi görevli ve kuruluşlar özellikle Çin'in İsrail'de kazandığı altyapı projelerine ve şirket satın alımlarına eleştiriler getirmektedir. Özellikle Çin'in, İsrail'in 2021 yılından başlayarak 25 yıllığına işletmesini kazandığı Hayfa Limanı projesi,⁵⁷ ABD tarafından en çok gündeme getirilen konu oldu. Trump'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton'ın, Ocak 2019'da İsrail'e yaptığı ziyarette, ABD'nin, Çin'in İsrail'deki altyapısı projelerine yönelik artan katılımıyla ilgili endişelerini dile getirdiği ve özellikle Hayfa limanı üzerinde durduğu rapor edildi.⁵⁸

ABD'nin, Hayfa Limanı projesine itirazları ise ABD donanmasına ait 6. Filo savaş gemilerinin Hayfa Limanı yakınlarına demirliyor olmasından kaynaklanmaktadır. ABD donanma subayı emekli Gary Roughead, Çin'in liman işletmesinin sahibi olmasıyla artık ABD donanmasının ve bakım aktivitelerinin gözetlenebileceği, tamir sahasına gidip gelen ekipmanlara erişebileceği ve bunlara ek olarak limana yerleştireceği bilgi ve elektronik gözetim sistemleri ve ABD'nin bilgi ve siber güvenliğini tehlikeye atacağını iddia etti.⁵⁹ Buna ek olarak ABD'nin İsrail eski Büyükelçisi Daniel B. Shapiro, Çinli şirketin İsrail'de liman işletmesinin önemli bir tehdit ve ABD'nin Deniz operasyonlarına bir risk oluşturabileceğini söyledi.

Shapiro İsrail'e ABD'de bulunan ve dış yatırımcıların ABD'li şirketleri satın almalarının oluşturabileceği riskleri değerlendiren CFIUS benzeri bir kurumun İsrail'de kurulması için tavsiyede bulunacağını sözlerine ekledi.⁶⁰

55 "Import and Export by Trade Countries," Central Bureau of Statistics, Erişim Tarihi 21 Ocak 2020, <https://www.cbs.gov.il/en/Statistics/Pages/Generators/Time-Series-DataBank.aspx>

56 Shira Efron, ve diğerleri., *The Evolving Israel-China Relationship*. (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2019), 82.

57 "Haifa Container Terminal Deal With China's SIPG Under Review" *PortSEurope*, 23 Aralık 2018, <https://www.portseurope.com/haifa-container-terminal-deal-with-chinas-sipg-under-review/>

58 Efron, "The Evolving Israel-China", 124.

59 David Brennan, "Chinese Deal To Take Over Key Israeli Port May Threaten U.S. Naval Operations, Critics Say," *Newsweek*, 14 Aralık 2018, <https://www.newsweek.com/chinese-deal-take-over-key-israeli-port-may-threaten-us-naval-operations-1121780>

60 Raphael Ahren, "Has Israel Made a Huge Mistake letting a Chinese Firm Run Part of Haifa Port?" *Times of Israel*, 20 Aralık 2018, <https://www.timesofisrael.com/has-israel-make-a-huge-mistake-letting-a-chinese-firm-run-part-of-haifa-port/>

İsrail cephesinden bu duruma bakıldığında ise Mayıs 2014'te, Netanyahu, Çin'i de içeren ve gelişmekte olan ülkelerle yapılan bir dizi ekonomik anlaşmanın İsrail'i izole etmeye çalışanlara bir cevap olduğunu söyledi. Aynı yıl Netanyahu, "İsrail, herkes ile çıkarlarını inşa etmeli. Eğer Çin, İsrail'in teknolojisine ilgi duyuyorsa, İsrail dünya güçleriyle ortaklık kurabilmeli"⁶¹ demiştir. Netanyahu'nun bu ifadelerinden, İsrail'in ABD'den bağımsız bir şekilde hareket etme arzusunun yanı sıra Çin ile işbirliğini de artırmak arzusu içinde olduğu anlamı da çıkarılabilir. Buna ek olarak dönemin İsrail Ulaştırma Bakanı Yisrael Katz, Çinli şirket SIPG'in Hayfa Limanı projesi ihalesini kazanmasını İsrail için tarihi bir gün olarak nitelendirdi. Yeni limanın binlerce kişiye istihdam oluşturacağını, yaşam maliyetinde düşüşe neden olacağını ve üstelik limanın uluslararası bir kargo merkezine dönüştürülecek olmasının süper gücün İsrail'e olan güvenini gösterdiğini ifade etti.⁶² Diğer yandan, 2019 yılında Tel Aviv yönetimi İsrail'de yeni uluslararası havaalanı inşasının da dâhil olduğu büyük alt yapı projesi ihalesine Türk ve Çinli firmaların katılmasının yasaklandığı açıkladı. Bu kararın Bolton'un ziyaretinin hemen ardından alınması ise İsrail'in Çin ile işbirliğini geliştirme hevesinin ABD tarafından yeniden engellendiği şeklinde yorumlandı.⁶³

Sonuç

Resmi ilişkiler kuruluna kadar 1949-1992 yılları arasında, iki ülke arasındaki diplomatik ilişki kurma çabaları birçok kez başarısız oldu. Bu başarısızlığın en önemli sebebi iki tarafında ittifak içinde oldukları ülkeleri, yani üçüncü tarafları memnun etme çabalarından kaynaklanmaktaydı. Bu ikili ilişkide özellikle ilişkinin seyri Çin tarafından belirlendi. Zira İsrail, Çin ile resmi ilişkiler kurmak için istekliyken, Çin tarafı Orta Doğu'daki çıkarlarını göz önünde bulundurarak hareket etmeyi önceledi. Bu nedenle, 1970'lerin sonlarına kadar ağırlıklı olarak Çin'in Arap ülkeleri ile yakın ilişkileri ikili ilişkileri olumsuz etkiledi ve uzun süre diplomatik ilişki kurulamamasının ana nedeni oldu. Diğer taraftan İsrail ise Çin ile ilgili bazı BM kararlarında ABD'nin baskısını hissetse de Çin ile resmi ilişki kurma taraftarı olan ve resmi ilişki kurmak için daha çok girişimde bulunan taraf oldu. 1980'lerin başından itibaren Çin'in teknolojik yeniliğe duyduğu ihtiyaç ve Orta Doğu'da Arap ülkeleri ile

61 Yoram Evron, "The Challenge of Implementing the Belt and Road Initiative in the Middle East: Connectivity Projects under Conditions of Limited Political Engagement," *The China Quarterly* 237 (2019): 9.

62 Roie Yellinek, "The Israel-China-U.S. Triangle and Haifa Port Project" *Middle East Institute*, 27 Kasım 2018, <https://www.mei.edu/publications/israel-china-us-triangle-and-haifa-port-project>

63 Selim Han Yeniucun, "ABD-Çin Hattında Sıkışan İsrail Dış Politikası" *Anadolu Ajansı*, 14 Şubat 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/abd-cin-hattinda-sikisan-israil-dis-politikasi/1392138>

İsrail'in barış yolundaki adımları, Çin'in İsrail'e karşı yumuşamasına sebep oldu. Ancak Çin, günümüze kadar Filistin'e olan desteğini sürdürmeye devam etti fakat bu destek Çin-İsrail ilişkilerinin gelişmesine herhangi bir engel ya da olumsuzluk teşkil etmedi.

Resmi ilişkilerin kurulduğu 1992 sonrasında ise ilişkilerde ABD tarafından İsrail'e yapılan baskı öne çıkmaya başladı. 2000 yılındaki Phalcon ve 2005 yılındaki Harpy krizlerinde, ABD'nin açık baskıları ve yaptırım tehditleri sonucu, İsrail ABD tarafından yapılan bu baskılara boyun eğerek Çin ile yaptığı askeri anlaşmaları iptal etti. Çin, İsrail'in bu tutumunun ABD'nin baskılarından kaynaklandığını kabullenerek anlaşma iptallerinden ABD hükümetini sorumlu tuttu ve İsrail ile ilişkilerine kaldığı yerden devam etti. Kısacası, ABD'nin ilişkilere müdahalesi iki ülkenin ilişkilerini kısa vadede olumsuz etkilese de uzun vade de bu etki kısıtlı oldu. ABD'nin iki ülke arasındaki askeri ilişkilere müdahalesi sonrası her iki taraf da ilişkilerini ekonomik alanda yoğunlaştırdı. Askeri teknoloji transferini ise silah anlaşmaları yapmak yerine akademik ve teknik ekip değişimleri ve ortak fabrikalar kurarak dikkatlerden uzak hale getirdi. Böylelikle ABD'nin İsrail üzerindeki baskıları azaltılmaya çalışıldı. Fakat ABD son zamanlarda baskılarını ekonomik ilişkiler üzerinde yoğunlaştırmaya başladı. Şu ana kadar İsrail'in geçmişte olduğu gibi ABD baskılarına karşı ilk önce direnme çabalarına giriştiği anlaşılmaktadır. Fakat İsrail'in yeni yapılacak uluslararası havaalanı projesi ihalesine Çinli firmaların katılmayacağı açıklaması, Çin tarafının tarihin tekerrür edeceği konusundaki endişelerini artırması olasıdır. İsrail'in Orta Doğu'da varlığını sürdürebilmesi için tek dayanağı ve müttefiki ABD ile ilişkilerinin bozulmasını göze alamayacağı göz önünde bulundurulduğunda Çin ile ilişkilerde ABD baskısı yüzünden üçüncü bir krizin yaşanabileceği de muhtemeldir.

Kaynakça

Abrams, Elliott. "What's Behind Israel's Growing Ties with China?" Council on Foreign Policy. 21 Haziran 2018, <https://www.cfr.org/expert-brief/whats-behind-israels-growing-ties-china>

Ahren, Raphael. "Has Israel Made a Huge Mistake letting a Chinese Firm Run Part of Haifa Port?" Times of Israel, 20 Aralık 2018. <https://www.timesofisrael.com/has-israel-make-a-huge-mistake-letting-a-chinese-firm-run-part-of-haifa-port/>

Ayyadi, Islam. ve Mohammed Kamal. "China-Israel Arms Trade and Cooperation: History and Policy Implications." Asian Affairs 47, no.2 (2016): 260-273.

Berton, Peter. "The Evolution of Sino-Israeli Relations." *Israel Journal of Foreign Affairs*. 4, no.32 (2010): 69-80.

Brennan, David. "Chinese Deal to Take over Key Israeli Port May Threaten U.S. Naval Operations, Critics Say." *Newsweek*. 14 Eylül 2018, <https://www.newsweek.com/chinese-deal-take-over-key-israeli-port-may-threaten-us-naval-operations-1121780>

Central Bureau of Statistics. "Import and Export by Trade Countries." Erişim Tarihi 21 Ocak 2020. <https://www.cbs.gov.il/en/Statistics/Pages/Generators/Time-Series-DataBank.aspx>

Chaziza, Mordechai. "Israel-China Relations Enter New Stage: Limited Strategic Hedging." *Contemporary Review of the Middle East*. 5, no.1 (2018): 1-16.

Chen, Yang. "China's Position on the Palestine-Israel Issue: A Historical Perspective." *Ortadoğu Etütleri Dergisi* 9, no.2 (2017): 4-23.

Chen, Yiyi. "China's Relationship with Israel, Opportunities and Challenges, Perspectives from China." *Israel Studies* 17, no. 3 (2012): 1-21.

Cooley, John K. "China and the Palestinians." *Journal of Palestine Studies* 1, no. 2 (1972): 19-34.

Dunner, Joseph. "Israel and People's Republic of China." *Southeast Asian Perspectives*, no.8 (1972): 1-26.

Efron, Shira., Howard J. Shatz, Arthur Chan, Emily Haskel, Lyle J. Morris, and Andrew Scobell, *The Evolving Israel-China Relationship*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2019.

Evron, Yoram. "Between Beijing and Washington: Israel's Technology Transfers to China." *Journal of East Asian Studies* 13, no.3 (2013): 503-528.

Evron, Yoram. "Israel's Response to China's Rise A dependent State's Dilemma." *Asian Survey* 56, no.2 (2016): 392-414.

Evron, Yoram. "The Challenge of Implementing the Belt and Road Initiative in the Middle East: Connectivity Projects under Conditions of Limited Political Engagement." *The China Quarterly* 237 (2019): 1-21.

Evron, Yoram. "The Economic Dimension of China-Israel Relations: Political implications, roles and limitations." *Israel Affairs* 23, no.5 (2017): 828-847.

Gao, Charlotte. "China Takes Bigger Role in Palestine-Israel Issue as UN Rejects Trump's Jerusalem move." *The Diplomat*, 22 Aralık 2017, <https://thediplomat.com/2017/12/china-takes-bigger-role-in-palestine-israel-issue-as-un-rejects-trumps-jerusalem-move/>

Guang, Pan. *China and Israel 50 Years of Bilateral Relations, 1948-98*. New York: The Asia and Pacific RIM Institute of the American Jewish Committee, 1999.

“Haifa Container Terminal Deal With China’s SIPG Under Review.” *PortSEurope*, 23 Aralık 2018. <https://www.portseurope.com/haifa-container-terminal-deal-with-chinas-sipg-under-review/>

Han, Xiaoxing. “Sino-Israeli Relations.” *Journal of Palestine Studies* 22, no. 2 (1993): 62-77.

Harris, Lillian Craig. “China’s Relations with the PLO.” *Journal of Palestine Studies* 7, no. 1 (1977): 123-154.

Herman, Arthur. “Israel and China Take a Leap Forward-but to Where?” *Hudson Institute*, 5 Kasım 2018, <https://www.hudson.org/research/14663-israel-and-china-take-a-leap-forward-but-to-where>

Israel Ministry of Foreign Affairs. “President Katsav meets the President of China.” *Erişim Tarihi* 13 Kasım 2019. <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2003/Pages/President%20Katsav%20meets%20President%20of%20China%2018-Dec-2004.aspx>

“Just Struggle of the Palestinian People.” *Peking Review* 14, no.20, (Mayıs 1971): 10-13. <http://www.massline.org/PekingReview/PR1971/PR1971-20.pdf>

Kumaraswamy, P.R. “Israel-China Relations and the Phalcon Controversy.” *Middle East Policy* 7, no.2 (2005): 12-33.

Lanteigne, Marc. *Chinese Foreign Policy: an Introduction*, New York: Routledge, 2009.

Lin, Christina. “The Taiwan Question in Sino-Israel Relations A New Quartet of U.S., China, Israel and Taiwan.” *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*, no.233, (Mayıs 2013). https://www.files.ethz.ch/isn/164535/233_C_Lin.pdf

Mancall, Mark. *China at the Center: 300 years of Foreign Policy*. New York: The Free Press, 1984.

Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China. “Xi Jinping Holds Talks with President Mahmoud Abbas of Palestine The Two Heads of State Stress to Promote the Comprehensive Development of China-Palestine Friendly Cooperative Cause.” *Erişim Tarihi* 16 Kasım 2019, https://www.fm-prc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1478934.shtml

Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China. “Xi Jinping Meets with Prime Minister Benjamin Netanyahu of Israel.” *Erişim Tarihi* 22 Ocak 2019, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/xybfs_663590/xwlb_663592/t1448057.shtml

Rajiv, S. Samuel C. "Israel China Ties at 25: The Limited Partnership." *Strategic Analysis* 41, no.4, (2017): 413-431.

Rosenberg, David. "Israel Will Have to Choose Between America and China." *Haaretz*, 24 Nisan, 2019, <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-israel-will-have-to-choose-between-america-and-china-1.6822921>

Shai, Aron. *The Evolution of Israeli-Chinese Friendship*. Tel Aviv: The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, 2014.

Shai, Aron. *Sino-Israeli Relations: Current Reality and Future Prospects*. Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 2009.

Shichor, Yitzhak. "China and the Middle East since Tiananmen." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 519, (1992): 86-100.

Shichor, Yitzhak. "Chinese-Israeli Relations in a Middle Eastern Context: Retrospect and Prospects." *Mediterranean Quarterly* 26, no.1 (2015): 137-151.

Shichor, Yitzhak. *The Middle East in China's Foreign Policy 1947 – 1977*. New York: Cambridge University Press, 1979.

The United Nations, "The UN General Assembly 26th Session, 1976th Plenary Meeting." Erişim Tarihi 31 Ekim 2019, [https://undocs.org/en/A/RES/2758\(XXVI\)](https://undocs.org/en/A/RES/2758(XXVI))

Tjong-Alvares, Binyamin. "The Geography of Sino-Israeli Relations." *Jewish Political Studies Review* 24, no. 3/4 (2012): 96-121.

Yellinek, Roie. *Chinese-Palestinian Relations: What's Really Going On?* Report. Begin-Sadat Center for Strategic Studies, 2018. <https://besacenter.org/perspectives-papers/chinese-palestinian-relations/>

Yellinek, Roie. "The Israel-China-U.S. Triangle and Haifa Port Project." *Middle East Institute*, 27 Kasım 2018, <https://www.mei.edu/publications/israel-china-us-triangle-and-haifa-port-project>

Yeniacun, Selim Han. "ABD-Çin Hattında Sıkışan İsrail Dış Politikası." *Anadolu Ajansı*, 14 Şubat 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/abd-cin-hattinda-sikisan-israil-dis-politikasi/1392138>

Zhang, Xiaodong. "China's Interest in the Middle East: Present and Future." *Middle East Policy* 6, no.3 (Şubat 1999): 150-159.